

SOL DÜŞÜNCE TARİHİNDE ÇEVİRMENİN ROLÜ: BİR “KÜLTÜR GİRİŞİMCİSİ” OLARAK HAYDAR RIFAT YORULMAZ*

THE ROLE OF A TRANSLATOR IN THE LEFTIST THOUGHT HISTORY: HAYDAR RIFAT YORULMAZ AS A “CULTURAL ENTREPRENEUR”

Bilal Çelik**

Öz

Bu çalışmada, döneminin önemli bir etkin öznesi olan Haydar Rifat Yorulmaz’ın 1908- 1940 yılları arasında ortaya koyduğu çeviri külliyatı önemli hatlarıyla ele alınacaktır. Yorulmaz’ın çeviri faaliyeti, Türkiye’de sol düşüncenin zemin kazanması açısından önemli katkılarda bulundu. Üretken bir çevirmen ve aynı zamanda dönemin etkili avukatlarından olan Yorulmaz, bilinçli bir plan dahilinde sol düşünceye ait çevirilerini “Kültür Serisi” ve “Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı” gibi diziler halinde dönemin okuyucu kitlesine ulaştırmaya çalıştı. Çeviri külliyatı incelendiğinde, Yorulmaz’ın Anarşizm ve özellikle de Sosyalizm’e ait bilinçli bir repertuvar oluşturma çabası içinde olduğu gözlenmektedir. Bu makalede, Itamar Even-Zohar’ın “kültür repertuarı” (Even-Zohar 2010: 70) kavramından yola çıkılarak, Yorulmaz’ın çeviri etkinliği aracılığıyla bir sol düşünce repertuarını nasıl kurduğu ele alınacaktır. Bununla birlikte, Yorulmaz’ın çeviri etkinliği üzerinden üstlendiği ve hukuki faaliyetleriyle de beslediği “kültür girişimcisi” (Even-Zohar 2010:195) rolü de incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Çeviri Tarihi, Kültür Repertuarı, Kültür Girişimcisi, Sol Düşünce Repertuarı, Haydar Rifat Yorulmaz

Abstract

This study aims to explore with main points the translation corpus built by Haydar Rifat Yorulmaz, an active agent of the period, between 1908 and 1940. Yorulmaz’s translations have made significant contributions for the leftist thought in Turkey to gain ground. The prolific translator and one of the powerful lawyers of the period, Yorulmaz tried to present his translations of the leftist thought to the readership of the time as serials such as “Kültür Serisi”(The Serial of Culture) and “Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı(The

* Bu makaledeki konular 2014 yılında yazmış olduğum *Haydar Rifat Yorulmaz’ın Çevirileri (1908-1940): Bir Sol Düşünce “Repertuarı”nın Kuruluşu* adlı yüksek lisans tezimde daha kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır.

** Doktora Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü, İstanbul/Türkiye

PhD Student, Boğaziçi University, Department of Translation and Interpreting Studies, Istanbul/Turkey

Corpus of the Past and Tomorrow) within a deliberate planning. As his translation corpus has been analyzed, it is observed that Yorulmaz endeavors to establish a repertoire of Anarchism and especially that of Socialism. In this article, drawing on Itamar Even-Zohar's "culture repertoire" (Even-Zohar 2010: 70), I will look into how Yorulmaz has built a repertoire of leftist thought through his translations. Besides, I will reveal Yorulmaz's role as a "cultural entrepreneur" (Even-Zohar 2010: 195), which is formed by his translations and fostered by his legal activities.

Keywords: Translation History, Culture Repertoire, Cultural Entrepreneur, Leftist Thought Repertoire, Haydar Rifat Yorulmaz.

1. Giriş

Haydar Rifat Yorulmaz (1877-1942) bulunduğu dönem içinde etkileri günümüzde de önemsenen oldukça önemli çevirilere imza attı. Bu makalenin de odak noktasını oluşturan bu çeviriler sol düşünce tarihinde Yorulmaz'ın rolü ve yeri açısından önemli bulgular sağlamaktadır. Yorulmaz'ın 1908'de yayınladığı ilk eseri olan *Bab-ı Ali'nin İçyüzü*'nden başlayarak Cumhuriyet döneminde çoğunlukla diziler şeklinde devam eden çeviri faaliyeti bir sol düşünce repertuarı oluşturmak amacıyla başlattığı "kültür girişimciliği"nin (Even-Zohar 2010:195) pratikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makalede, bu pratikler incelenerek Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını diziler aracılığıyla nasıl kurduğu ve bu dizilerde yer alan eserlerin sol düşünce repertuarı içindeki yeri irdelenecektir. Aynı zamanda "Yorulmaz'ın bir bilinç dahilinde çeviriler üzerinden bir sol düşünce repertuarı oluşturma çabası ve bunun hukuki faaliyetleriyle oluşturduğu paralellikler "kültür girişimcisi" kavramı çerçevesinde ele alınacaktır.

Ancak ayrıntılara girmeden önce, bu çalışmanın da odak noktasını oluşturan Yorulmaz'ın hayatıyla ve çeviri etkinliğiyle ilgili bazı önemli noktaları belirtmenin aydınlatıcı olacağını düşünüyorum. Yorulmaz çok üretken bir çevirmen olmakla birlikte döneminin tanınmış bir avukatı olma özelliğiyle de ön plana çıkmaktadır. Ancak bu makalede de ele alınacağı gibi bu kimlikler Yorulmaz'ın "kültür girişimcisi" (Even-Zohar 2010:195) olma vasfını beslemişlerdir.

Çevirmenlik ve avukatlık kimliklerinin yanında Yorulmaz aynı zamanda öğretmenlik de yaptı. Bazı özel okullarda görev alan Yorulmaz Ticaret Mektebi Âlisi'nde fenni tatbikat-teknoloji dersi verdi ve Tefeyyüz İdadisi'nde ders nazırlığı görevini yerine getirdi. Bununla birlikte posta sisteminde iyileştirmeler yapmak üzere getirilen Alman müsteşar Höne'nin başkatipliğini

de yaptı ve “Tahrirat-ı Ecnebiye” mümeyyizliği görevinde bulundu. Ayrıca birçok gazete ve dergide yazılar yazdı (Sevengil 1936:4).

Yorulmaz, sol çevirilerle ilgili değerlendirmelerde bir klişe olarak daha çok “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı” ile anılmaktadır. Ancak dizi dışı eserlerinin yanı sıra, çevirilerinin çoğunu yayınladığı 1930 ve 1940 arası dönemi incelediğimizde Yorulmaz’a ait eserlerin çoğunun “Kültür Serisi”, “Genç Türk Kitaphanesi” ve “İnci Roman Koleksiyonu” adlı dizilerde yayımlandığını belirtmekte yarar var. Ayrıca pek bilinmemekle birlikte Yorulmaz’ın Meşrutiyet dönemi bazı eserlerinde Tevfik Nadir müstearını kullandığını da hatırlatmak gerekir.

Yorulmaz’ın daha çok diziler halinde ortaya çıkan külliyyatına baktığımızda politikadan, edebiyata, hukuktan felsefeye, tarihten sosyolojiye ve dine kadar oldukça geniş bir yelpazede eser ortaya koyduğunu ve bunların çoğunun çevirilerden oluştuğunu görürüz (Ayrıntı için, Çelik 2014). 2014 yılında hazırladığım yüksek lisans tezimdeki veriler Haydar Rifat Yorulmaz’ın toplamda 67 eserden oluşan bir külliyyatının olduğunu ve bu 67 eserden 63’ünün çeviri olduğunu ortaya koymaktadır (Bkz. Çelik 2014: EK 2). Ancak bu çalışmanın kapsamı açısından, bu makalede, geniş bir yelpazeyi kapsayan bu çevirilerden özellikle de sol düşünce repertuarını ilgilendiren temel eserlerin ele alınacağını belirtmek isterim.

2. “Terceme,” “Kültür Repertuarı” ve “Kültür Girişimcisi”

Kavramları

Bu makalede Betimleyici Yaklaşım’ın kuramcılarında olan Itamar Even-Zohar’ın ortaya koyduğu kuram ve yöntemlerden yararlanarak Haydar Rifat Yorulmaz’ın bir sol düşünce repertuarını nasıl oluşturduğunu ortaya koyacağım. Bu amaçla, Even-Zohar’ın çeviribilime yeni bakış açıları sunan “kültür repertuarı” (Even-Zohar 2010: 70) ve “kültür girişimcisi” (Even-Zohar 2010:195) kavramlarından yararlanacağım. Ayrıca bu makalede kapsayıcı bir yaklaşım olması ve sağlıklı bir analiz yapılması açısından Saliha Pakar’ın ortaya koyduğu “terceme” kavramını temel alacağım.

2.1 “Terceme”

Yorulmaz’ın ortaya koyduğu sol düşünce repertuarı incelenirken, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemine ait çevirilerin birbirinden keskin çizgilerle kopuk iki döneme ait eserler olarak incelenmek yerine, birbirilerinden ve

önceki dönemlerden de izler taşıyan metinler olarak ele alınacağını ifade etmem gerekir. Bu durum Yorulmaz'ın çevirileriyle de somutluk kazanmaktadır. Nitekim, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi çeviri “uygulamaları” arasındaki süreklilikle ilgili Saliha Pakar şu görüşü dile getirir:

Osmanlı döneminde genel *terceme/tercüme* ya da özel *nazire* kapsamında çok çeşitli uygulamalar olduğunu (Andrews 2002; Pakar 2002; Toska 2002), çeşitliliğin 19. Yüzyılda devam ettiğini, Cumhuriyet dönemine de taşıdığını hatırlatacak bulgular ortaya çıkınca, günümüzün çeviri uygulamalarına ilişkin eleştirel bakışlarımız daha derin temellere inebilecektir” (Pakar 2004: 278).

Bu açıklamalardan yola çıkarak öncelikle bu makalede kullanacağım “çeviri” kavramına da açıklık getirmek gerektiğine inanıyorum. Çünkü Yorulmaz'ın eserlerinde yer alan bazı olguları günümüz çeviri kavramıyla açıklamaya çalışmak sağlıklı bir değerlendirme yapmamızı engelleyecektir. Bu konuda Saliha Pakar, günümüz “çeviri” kavramıyla Osmanlı geleneğindeki “terceme” kavramının birbirinden farklı kavramlar olduğuna dikkat çekmekte (Pakar 2002: 124-137) ve “terceme” kavramının “‘hem kelimesi kelimesine’ dilden dile aktarımı hem de kaynak metne bir ölçüde bağlı kalarak ama aynı zamanda terceme edenin kişisel görüşlerine ya da başka kaynaklara dayanarak genişletilmesini, ya da eksiltilerek üretilmesini, başka bir deyişle, bir yeniden yazım geleneğini kapsadığını” dile getirir (Pakar 2014: 42). Bu nedenle bu çalışmada Pakar'in dile getirdiği “terceme” kavramı esas alınarak değerlendirmeler yapılacaktır. Örneğin, aşağıda ayrıntılı olarak değerlendirilecek olan, Yorulmaz'ın üç ayrı kaynak metinden yola çıkarak özet şeklinde çevirdiği *Stalin* adlı eseri bu durumu somut bir şekilde göstermektedir. Bu durum Cumhuriyet öncesi dönemde başvurulan bu yönüme Cumhuriyet döneminde de başvurulabildiğini göstermektedir (Ayrıntı için: Pakar 2002: 120-143; Demircioğlu 2009a:159-177). Pakar bu konuya ilişkin ise şu düşünceleri kayda geçer:

... önemli olan, bir eser ne zaman çevrildiyse o zamanın anlayışına ve beklentilerine göre çeviri olarak tanımlanıp tanımlanmadığıdır. Ayrıca birbirinden farklı dönemlerin çeviri uygulamaları, tanımları, kavramları ve anlayışları, zaman içinde durağan kalmadığını, sürekli devindiğini varsaydığımız erek kültürün tarihiyle organik bir ilişki içinde değil midir?” (Pakar 2004: 278)

2.2 Kültür Repertuarı

“Kültür repertuarı”, “kültür planlanması” gibi kavramalar kaynağını Even-Zohar’ın 1970’lerde ortaya koyduğu Çoğuldizge Kuramı’ndan alır. Even-Zohar 1990’larda Çoğuldizge Kuramı’na eklediği bu kavramlarla çeviribilim araştırmalarında “kültürel olguya” (Tahir Gürçağlar 2003:262) daha fazla yer vermiştir. Even-Zohar, “repertuar”ı “kültür planlaması” kavramının içinde ele alır. Bu iki kavram arasındaki ilişkiyi ortaya koymak açısından öncelikle “kültür planlaması” üzerinde durmak gerektiğini düşünüyorum.

Even-Zohar “kültür planlaması”nı şöyle açıklar: “Kültür planlaması, iktidar sahipleri ya da “bağımsız özneler” tarafından mevcut ya da şekillenmekte olan bir repertuvara yapılan bilinçli bir müdahale hareketi olarak anlaşılır. Bu nedenle, geçerli genel durumda değişim yaratmayı gerektirir. Muhtemel başarısı da etkili bir girişime bağlıdır¹” (Even-Zohar 2010: 98-99)². Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi Even-Zohar kültür planlamasında mevcut repertuvara dair bilinçli müdahalelerin varlığına işaret etmekte ve bu şekilde gerçekleşecek değişimi de etkili bir girişime bağlamaktadır. Yorulmaz’ın 1908 ve 1940 yılları arasındaki çeviri etkinliğine ve hukuki çalışmalarına baktığımızda, onun da “varolan repertuar üzerinde bilinçli” bir “müdahalesinin” söz konusu olduğu gözlenebilmektedir.

Even-Zohar kültür planlaması için önem atfeden “repertuar” kavramını da şöyle açıklamaktadır: “Kültür kuramında kullandığım başlıca kavram “repertuar”dır. Kültür repertuarı, bir grup ve tek başına üyelerinin yaşamlarını düzenlemek için kullandıkları seçenekler toplamı ya da kabul görmüş seçenekler bütünüdür³” (Even-Zohar 2010: 70).

Görüldüğü gibi kültür repertuarında “seçenekler” önemli bir yer tutmaktadır. Cemal Demircioğlu, kültür repertuarını, aktarıma ait süreç ve ürünleri özne kavramıyla ele alan hipotezler sunan üretici bir kuram olarak değerlendirir. Bu çerçevede “seçeneklere” ilişkin şöyle bir açıklama getirir: “Onsekizinci

¹ “Culture planning is conceived of as a deliberate act of intervention, either by power holders or by “free agents,” into an extant or a crystallizing repertoire. Hence, it entails the introduction of change into a current state of affairs. Its prospective success depends on an effective undertaking.”

² Aksi belirtilmedikçe bu makalede yapılan çeviri ve çeviriyazıların tümü bana aittir.

³ “The major concept in the theory of culture I employ is that of “repertoire.” The culture repertoire is the aggregate, or the accepted stock of options utilized by a group, and by its individual members, for the organization of life.”

yüzyıl sırasında başlayıp yirminci yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüşüne kadar devam eden Osmanlı medeniyetini değiştirme sürecinde de gözlendiği gibi “seçenekler” sözkonusu toplumun bir şekilde kaotik ve düzensiz durumunu düzenli hale dönüştürme yolları olarak düşünülebilir⁴ (Demircioğlu 2009b: 133-134). Demircioğlu'nun değindiği değişimin Cumhuriyet döneminde de gözlendiği ve Yorulmaz'ın şahsında sol düşünce repertuarına ait “seçeneklerle” kendini görünür kıldığı anlaşılmaktadır.

Even-Zohar, kültür repertuarının oluşumunda iki noktaya dikkat çeker: “Repertuar, istem dışı (inadvertently) ya da kendiliğinden (spontaneously) adı ve sanı belli olmayan anonim kişilerce ya da bilinçli olarak (deliberately), yani açıkça ve kendini adayarak bu etkinliğin içinde yer alan bilinen ve bazen de hatırd tutulan kişilerce oluşturulabilir⁵” (Even-Zohar 2010: 72). Bu açıklamadan da hareketle, bir “kültür girişimcisi” olarak gördüğüm Yorulmaz'ın da sol düşünce repertuarını kurarken “açıkça ve kendini adayarak” çeviri etkinliklerini ve bunu destekleyen diğer etkinlikleri yerine getirdiğini düşünüyorum.

Repertuarın “icat” ve “ithal” olmak üzere iki yöntemle oluşturulduğunu ortaya koyan Even-Zohar, bu iki yöntemle ilgili şu açıklamalarda bulunur:

Repertuar oluşturmada, şartlardan bağımsız olarak başlıca yöntemler ‘*icat*’ ve ‘*ithal*’ olarak görünmektedir. Bunlar birbirine karşıt yöntemler değildir. Çünkü icat başka hiçbir sistemle ilişki *kurmaksızın* kendi sisteminin sınırları dahilinde repertuar oluşturmada kullanılan iş (labor) ile de ilişkili olabildiği halde ithal aracılığıyla da gerçekleştirilebilir. Hatta basit bir kaynağa dayandırılmayacak olan icat durumlarında dahi, ithal söz konusu olabilir. Kısacası, repertuar oluşturmada ithal normalde kabul edildiğinden çok daha önemli bir rol oynar ve bu nedenle de aynı rolü gruplar arası etkileşimde olduğu kadar grupların yaşamlarının düzenlenmesinde de oynar⁶. (Even-Zohar 2010: 72)

⁴ ... one can think of “options” as ways that help a given society transform its somehow chaotic or disordered position into an organized one, as was observed during the process of shifting civilization in Ottoman culture which started during the eighteenth century and continued up to the decline of the Ottoman Empire at the turn of the twentieth century (Demircioğlu 2009b: 133-134).

⁵ “It may take place *inadvertently*, or “*spontaneously*,” that is by anonymous contributors, whose names and fortune may never be known, or *deliberately*, that is by known and sometimes remembered members who openly and dedicatedly are engaged in this activity.”

⁶ “In the making of repertoires, independently of the circumstances, the major procedures seem to be ‘*invention*’ and ‘*import*.’ These are not opposed procedures, because inventing may be carried out via import, though it also may relate to the labor involved in the making within the confines of the home system *without* any link to some other. Even in cases of inventiveness which cannot be traced

Even-Zohar, bu yöntemlerin başarılı olması ile aktarımın gerçekleştiğine ve yeni “seçeneklerin” benimsenerek repertuvarın bir parçası haline geldiklerini belirtir (Tahir Gürçağlar 2003: 249).

2.3 Kültür Girişimcisi

Even-Zohar “kültür girişimcisi” kavramına açıklık getirmek için “fikir yaratıcıları” (idea-makers) kavramını ileri sürer ve aslında üzerinde durduğu kişilerin kültür repertuvarına yeni ve alternatif seçenekler sunan kişiler olduğunu vurgular (Even-Zohar 2010:194). Fikir yaratıcılarıyla ne demek istediğine açıklık getirmek için de “idea-makers-as-options-devisers” terimini kullandığını ve bunu da kısaca “idea-makers” olarak ifade ettiğini belirtir (Even-Zohar 2010:195).

Even-Zohar, aynı konuyla ilgili olarak “Fikir yaratıcıları ne dereceye kadar fikirleri tanıtmaktan ziyade esasında onları üretmekle uğraşırlar?” (Ibid.) sorusunu sorar. Bu soruyu cevaplarırken ortaya koyduğu açıklamada da “kültür girişimcisi” kavramına açıklık getirir:

Eğer “fikirleri tanıtmaktan” kastımız onlar hakkında konuşmak, onları etrafa yaymaya çalışmak ise, şüphesiz bildiğimiz birçok fikir yaratıcısı ya kendisi ya da bazı yakın özneler aracılığıyla bunu yapmıştır. [...] Diğer taraftan fikirleri tanıtmaktan kastımız onları uygulamaya dair yapılan bir takım etkinlikler ise, yani sadece onların duyurulması ve kabul ettirilmesi değil de aynı zamanda onları ilgili grubun etkin repertuvarına yerleştirerek sosyo-kültürel gerçekliğe dönüştürmek ise, o zaman fikir yaratıcılarının, tarih boyunca daha çok fikirlerini üretip anlatmakla uğraşanlar ile buna ek olarak fikirlerinin uygulamaya konulması için aktif girişimlerde bulunanlar arasında açık bir şekilde bölündüğünü görürüz.

“Etkin fikir yaratıcıları” (active idea-makers) olarak adlandırabileceğimiz bu ikinci türden insanlar aslında *girişimcilerin* (*entrepreneurs*) rolünü de üstlenir. Kültür repertuvarları için yeni ya da alternatif fikirler yaratmakla uğraştıkları için onları *kültür girişimcileri* olarak adlandırmak yerinde olacaktır⁷. (Even-Zohar 2010:195)

---

back to a simple source, import may have been present. In short, import has played a much more crucial role than is normally admitted in the making of repertoires, and hence in the organization of the life of groups, as well as the interaction between groups.

⁷ “If by “promoting ideas” we mean talking about them and trying to spread them around, no doubt most idea-makers we know about have done that either by themselves or through some close agents. [...] On the other hand, if we mean by promoting ideas some sort of activity towards implementing

Görüldüğü gibi, Even Zohar fikir yaratıcılarını da fikir üretenler ve sadece fikir üretmekle kalmayıp bu fikirlerin yaşam bulması için girişimlerde bulunanlar şeklinde iki gruba ayırıyor. Ancak açıklamasından da anlaşıldığı gibi asıl ikinci grubun rolü üzerinde duruyor. Çünkü “yeni ve alternatif fikirler” üreten bu “etkin fikir yaratıcılarını” “kültür girişimcileri” olarak tanımlıyor. Bu makalede de çeviri pratikleri ve destekleyici diğer faaliyetleri üzerinden Yorulmaz’ı konumlandığı grup “etkin fikir yaratıcıları” başka bir deyişle “kültür girişimcileri”dir.

3. Diziler Üzerinden Sol Düşünce Repertuvar(lar)ının Kurulması

Yorulmaz’ın çevirileri incelendiğinde sol düşünce içerisinde iki repertuvarın belirginleştiği gözlenmektedir. Çevirilerinde çoğunlukla “sosyalist düşünce repertuvarı” ön plana çıkarken Cumhuriyet öncesi ve sonrası çalışmalarına baktığımızda bir başka repertuvar olarak “anarşist düşünce repertuvarı”nın da belirginleştiğini görürüz.

Yorulmaz’ın çevirileri aracılığıyla repertuvar(lar) kurma girişimine baktığımızda sol düşünce repertuvarının “seçeneklerini” oluşturmak için eserlerini tek başına yayınlamak yerine daha çok diziler halinde topluma sunmayı tercih ettiğini görürüz. Bu açıdan sırasıyla bu dizileri ele almanın açıklayıcı olacağını düşünüyorum.

3.1 Genç Türk Kitaphanesi

Genç Türk Kitaphanesi hepsi Yorulmaz’a ait altı eserden oluşur. Bu dizinin yayınlanması 1932 ve 1933 yıllarını kapsamaktadır. Bu dizideki eserlerin Sanayiinefise Matbaası, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, Şirketi Mürettibiye Matbaası ve Hilmi Kitaphanesi’nden çıktığı gözlenmektedir. Dizideki eserlerin Hilmi Kitaphanesi’ndeki bir eser hariç çoğunun matbaa şirketleri tarafından basılmış olması Yorulmaz’ın bu dizideki eserlerin çoğunu kendisinin matbaaya verip bastırması olabileceği ihtimaline de işaret etmektedir. Bu dizi içerisinde yayınlanan çeviriler kronolojik olarak şu şekildedir: *Bolşeviklik: Nasıl geldi? Nedir? Ne oluyor?*, *Musolini ile Mülakat*, *Bismark nasıl düştü?*, *Leninin Hayatı*, *Budda ve Stalin*.

them, that is, making them not only heard and accepted, but also converted to socio-cultural reality by implanting them into the active repertoire of the relevant group, then we would find that idea-makers are clearly divided throughout history to those who are mostly engaged in producing and preaching their ideas and those who in addition also become active in attempts towards their implementation.”

“This latter brand of people, whom we may call “active idea-makers,” actually also assume the role of *entrepreneurs*. Since they are engaged in the creation of new or alternative ideas for the repertoires of culture, it would be adequate to call them *cultural entrepreneurs*.”

Bu dizi içerisinde sol düşünce repertuarı açısından ise üç önemli eserin ön plana çıktığını görüyoruz. Bunlar *Leninin Hayatı*, *Stalin* ve *Bolşeviklik: Nasıl geldi? Nedir? Ne oluyor?* adlı eserlerdir.

Yorulmaz'ın Pierre Charles'dan çevirdiği *Leninin Hayatı* bu dizi içinde 1932 yılında Hilmi Kitaphanesi tarafından basılmıştır. Yorulmaz bu kitaba ilişkin “Başlangıç” kısmında şunları söyler:

“Tarihin büyük vak’alarının sırrını, ne olduğunu anlayabilmek için onları yaratanları bulmak; onunla, çocukluğundan başlayarak, hayatının muhtelif mevsimlerinde elele yürümek, beraber dolaşıp beraber görmek lazımdır. Tarihin bugüne kadar en büyük vak’ası olan bolşeviklik hakkında da bu böyledir.

Bolşevikliğin teessüsüne kadar insanların görüp geçirdiği ihtilaller hep siyasi bir mahiyettedir; ilk büyük “içtimaî ihtilal” dünyaya Lenin’in elile geldi.” (Yorulmaz 1932a: 2)

Bu açıklamaların da işaret ettiği gibi Yorulmaz, oluşturmaya çalıştığı sol repertuarın bir gereği olarak okuyucu kitlesini başka bir deyişle Türkiye toplumunu “ilk büyük içtimai ihtilal” [toplumsal ihtilal] olarak tanımladığı Bolşevik ihtilali hakkında bilgilendirmek ve bu ihtilalin baş mimarı olarak gördüğü Lenin’i tanıtmak gereğini hissetmektedir. Yorulmaz, bu ihtilalin Türkiye açısından önemini de şöyle açıklıyor: “Karadan, denizden kapı bir komşumuz olan bu yeni dünyanın yaşayışını, kanunlarını, ahlakiyatını öğrenmek mecburiyetindeyiz. Buna dair okuduklarımızı kavrayabilmek için en basit ve yagane emin yol, her şeyden evvel, o alemi yaratan şahsiyeti tanımaktır: Lenin!” (Ibid.).

Yorulmaz bu çeviriyi yaptığı erek okuyucu kitlesi için de şunları söyler: “İşte bir hamlede okunabilecek olan şu küçük kitabı tarih meraklısı zevata, bunlara benzer ukdelerini halletmek üzere bir aralık tercüme için münasip gördüm. Bir faydası olursa, büyük bir tesellidir.” (Yorulmaz 1932a: 7)

“Genç Türk Kitaphanesi”nden çıkan başka bir eser olan *Stalin* ile *Leninin Hayatı*’nı birlikte ele aldığımızda, Yorulmaz’ın SSCB’nin iki önemli lideri ve Bolşevik devriminin öncülerinden olan Lenin ve Stalin’i örnek oluşturması açısından Türkiye toplumuna aktarma ve anlatma ihtiyacı duyduğunu görmekteyiz.

Stalin'i incelediğimizde öncelikle bu kitabın daha önce belirtildiği gibi üç ayrı kitaptan yararlanılarak oluşturulmuş bir *hülasa çeviri* olduğunu belirtmek gerekir. Yorulmaz bunu “Birkaç Söz” bölümünde şöyle açıklar: “Bu kitap Stalin hakkında yazılmış üç kitabın lübbüdür. Bu üç kitaptan biri esas olarak alınmış, diğerlerinden de onda olmayan yahut az çok başka bir renkte izah olunan parçaların diğer zaviyelerden görünüşü de munasip bulduğum yerlere serpiştirilmiştir” (Yorulmaz 1933a: 374).

Burada “lübb” sözcüğü “hülasa”, “özet” anlamında kullanılmıştır. Yani Haydar Rifat bir kitabı merkeze alarak, onda görmediği ya da olmasını gerekli gördüğü yerleri diğer iki eserden aktararak tercümesini gerçekleştirmiştir. Yorulmaz kendisi de çevirisini “Netekim eser gayretime rağmen az çok ekleme bir bohçayı andırıyor” (Ibid.) şeklinde tanımlamıştır.

Bu çeviride dikkat çeken başka bir nokta ise eserde sadece Yorulmaz'ın adının olması, kaynak metinlerin ve yazarlarının adlarının yazılmamasıdır. Yine de Yorulmaz, bu yazarların Stalin ve Bolşeviklikle var olan bağlarını aktarmayı gerekli görmüştür:

Bu üç kitabın muharrirlerinden biri Stalin ile, Lenin ile uzun zaman beraber bulunmuş; bu suretle Stalin'i çok yakından tetkik etmiştir. Diğer ikisinden biri az çok kızıldır; öbürü bolşevik Rusya'nın Paris seferatinde müsteşar iken bolşeviklerce kendisinin cezalandırılmasına karar verildiğini öğrenerek seferatane duvarından atlayarak fransız polisine kaçmak suretile canını kurtarmıştır (Ibid.).

Yorulmaz, Fransa'da milletvekilliği, bakanlık yapmış ve SSCB'nin Fransa'ya borçlanması nedeniyle Rusya'ya gönderilen heyetlere de başkanlık etmiş olan (Yorulmaz 1932b: 5) Anatole de Monzie'nin yazdığı *Bolşeviklik: Nasıl geldi? Nedir? Ne oluyor?* adlı eseri de sol düşünce repertuarının bir parçası olarak Türkçeye çevirme ihtiyacı duymuştur.

Yorulmaz, bu kitaptan yararlanabilecek okuyucu kitlesini “tarih meraklıları”, “politika ve ticaret erbabı” (Yorulmaz 1932b: 5) olarak sunmuştur.

Yorulmaz'ın, de Monzie'nin 1931'de yazdığı bu eseri basımından hemen bir sene sonra çevirmesini (Ibid.) de kurmaya çalıştığı sol düşünce repertuarına yeni ve farklı bir bakış açısıyla yazılmış bir eseri kazandırma isteği olarak değerlendirebiliriz.

3.2 Kültür Serisi

“Kültür Serisi”ndeki çeviriler 1932-37 aralığında çıkan toplam 25 eseri kapsamaktadır (Ayrıntı için Çelik 2014: EK 2). “Kültür Serisi” yeterince bilinmemesine rağmen tamamı Yorulmaz’ın kendi çevirilerinden oluşmaktadır ve sol düşünce repertuarına katkıda bulunan eserlerin çoğu de bu seride yer almaktadır. Bu dizideki eserlerin Tefeyyüz Kitabevi, Hilmi Kitabevi, Şirketi Mürettibiye Matbaası/Basımevi, Matbaacılık ve Neşriyat ve Sanayiinefise Matbaası’ndan çıktığı görülmektedir. Bu durum Yorulmaz’ın bu dizideki eserlerinin bir kısmını yayınevleri aracılığıyla okuyucularına ulaştırırken bir kısmını da “Genç Türk Kitaphanesi”nde de gözlendiği gibi matbaa şirketleri aracılığıyla bastırarak okuyucularına ulaştırmaya çalıştığını göstermektedir.

“Kültür Serisi” içinde sol düşünce repertuarına doğrudan katkıda bulunan Georges Tournaire’den *Sosyalizm*, Karl Marx’ın Gabrielle Deville tarafından yapılan hülasa çevirisi *Sermaye*, Kropotkin’in *Anarşizm*’i, Stalin’in *Nazarî ve Amelî Lenin Mezhebi*, Engels’in *Hayalî Sosyalizm ve İlmî Sosyalizm*’i ve J. Borchardt’ın *Tarihî Maddiyecilik* adlı eseri yer almaktadır. Görüldüğü gibi “Kültür Serisi”nde sol düşünce repertuarına katkıda bulunan nispeten daha fazla eser yer almaktadır ve bu eserlerden bazıları sol düşünceyi temellendiren düşünürlerden olan Marx ve Engels’e aittir. Bu dizinin diğer önemli bir özelliği ise Yorulmaz’ın sol düşünce repertuarının iki ayağını oluşturan sosyalist ve anarşist düşünce repertuarlarının her ikisine de ait eserleri barındıran tek dizi olmasıdır. Ayrıca Yorulmaz’ın daha önce 1910’da yayınladığı *Sosyalizm* adlı eserin diliçi çevirisini bu dizinin 4. sayısı olarak yeniden yayınlaması da bu diziye verdiği önemin somut bir göstergesi olarak görülebilir.

Kültür Serisi’nin 15. sayısı olarak çıkan *Hayalî Sosyalizm ve İlmî Sosyalizm*’in sol düşünce repertuarı açısından önemi, sosyalizm düşüncesi açısından Marx ile birlikte iki önemli düşünürden biri olarak kabul gören Engels tarafından kaleme alınmış olması ve Yorulmaz’ın bu önemli eseri bilinçli bir şekilde Türkiye’deki okuyucu kitlesine ulaştırmak için uğraş vermesidir.

Bu eserin “Önsöz”ünü “basan”ın yani Hilmî Kütüphanesi’nin yazmış olması yayınevinin Yorulmaz’ın sol düşünce repertuarı oluşturma girişimine bir destek göstergesi olarak okunabilir. “Önsöz”deki açıklama-

lardan, basımevinin sosyalizmle ilgili gelişmeleri yakından takip ettiği anlaşılmaktadır (Yorulmaz 1935a: 5-6): “Marks dininin” yani sosyalizmin dünyanın “altıda birine denk bir ülke” dediği S.S.C.B’de “serilip serpildiği şu sırada...” şeklindeki açıklamalarla birlikte ilmi ve hayali sosyalizm için okunabilecek en derin eserler olmasının ve eserin sosyalizmin Marks’la birlikte iki kurucusundan biri olan Engels tarafından kaleme alındığının dile getirilmesi, basımevinin bu fikirlerin Türkiye’de de okunup yaygınlaşması inancını taşıdığını göstermektedir (Ibid.) Bu bir nevi “basan”ın Haydar Rifat Yorulmaz’ın oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarı için bir “hamilik” (Lefevre 1992: 15) örneği olarak da görülebilir.

Kültür Serisi’nin 16. sayısı olarak çıkan *Nazarî ve Amelî LENİN MEZHEBİ* ise Stalin tarafından yazılmıştır. Sol düşünce repertuarına katkı sunan bir eser olmakla birlikte Yorulmaz bu eser için bir önsöz kaleme almadığından ayrıntılı bilgilere ulaşamıyoruz.

Yorulmaz’ın kurmaya çalıştığı sol düşünce repertuarı açısından önemli bir yeri olan *Tarihî Maddiyecilik* de Kültür Serisi’nin 17. sayısı olarak çıkmıştır. “Önsöz” kısmında bu çevirinin ortaya çıkış serüveni ve amacı açısından oldukça aydınlatıcı bilgiler yer alır. Yorulmaz, tarihi maddiyecilik ya da günümüz söylemiyle tarihsel materyalizm için giriştiği bu çeviri faaliyetine dair ilk endişesini şöyle dile getiriyor: “Kültür serisi ismindeki külliyatımızda öteden beri tarihî maddiyeciliğe dair bir eser neşretmek istiyordum. Nitekim Buharin’in bu nam altındaki tercümeyle başlamıştım; fakat ilk seçtiğim o kitap şu sayfalarımızla yedi, sekiz yüz sayfa tutacak bir halde olması öteden beri birkaç vecihden düşündürüyordu” (Yorulmaz 1935b: 5). Belli ki Yorulmaz, bu eserin sayfa sayısının çokluğu nedeniyle geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayacağı endişesi taşıyor ve şöyle devam ediyor:

Bu halde aylardan beri bu kitabı âdeta yerimde sayar gibi tercüme edip dururken Karl Marks’ın sermayesini Fransızcaya çevirenlerden meşhur J. Borhard’ın şu muhtasar tarihî maddiyeciliğini muhterem bir dost lütfetti ve beni gûya hallolunamayacak bir mes’ele önünde imişim gibi o kadar uzun zaman düşündüren düğüm çözüldü: Okuyucularına şimdilik bu bahsin lübbu [özet] mesabesinde olan şu kitabı takdime karar verdim (Ibid.).

Görüldüğü gibi *Tarihî Maddiyecilik*’in önsöz bölümü Yorulmaz’ın oluşturduğu sol düşünce repertuarına dair önemli noktalara işaret etmektedir.

Bunlardan en önemlisi, Yorulmaz'ın bizzat kendisinin Şirketi Mürettebiye Matbaası'ndan çıkardığı “Kültür Serisi”ni “külliyyat” olarak ifade etmesidir. Bu ifade Yorulmaz'ın çeviri faaliyetini bilinçli ve amaçlı bir şekilde yürüttüğünün de bir göstergesidir. Ayrıca bu külliyata tarihi maddiyecilikle ilgili yeni bir eseri dahil etme isteği göz önüne alındığında, Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını oluşturma çabasının boyutu ve kapsamının Kültür Serisi'nde de belirginlik kazandığı görülmektedir.

Bu dizide yer alan *Sosyalizm, Sermaye ve Anarşizm* adlı çeviriler de hem tek başlarına hem dizi içerisinde Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını oluşturan oldukça önemli eserlerdendir. Yorulmaz'ın bu çevirilerini incelediğimizde hem sosyalist düşünce repertuarına hem de anarşist düşünce repertuarına katkıda bulduklarını görürüz.

3.2.1 Anarşizm

Bu eser anarşizmin kuramcılarında Kropotkin'in 1896'da yayınlanan eseridir. Yorulmaz'ın bu çevirisi “Kültür Serisi”nin 14. sayısı olarak 1934'de basılmıştır. 1895'ten 1960'lara kadar geçen süre içerisinde Osmanlı'da ve Türkiye'de basılan anarşizmle ilgili kaynakların azlığına baktığımızda (Çelik 2014: 72-74) aslında Haydar Rifat Yorulmaz'ın çeviri faaliyetleriyle anarşist düşünce repertuarına sağladığı katkı daha iyi anlaşılmaktadır. Bu durum aynı zamanda *Anarşizm*'in anarşist düşünce repertuarı içerisindeki önemini de somut olarak gözler önüne sermektedir.

Yorulmaz sol düşünce repertuar(lar)ını oluştururken, sol düşüncenin farklı yorumlarını da erek okuyucularına aktarmaya çalışır. Bunu, *Anarşizm*'in önsözünde rahatlıkla görmekteyiz: “Lenin, Kropotkin'in aleyhindedir; netekim Kautski'nin de aleyhindedir. Hatta *Proleterya İhtilâli*⁸ isimindeki kitabını baştanbaşa Kautski “**mel'ununu, murtatını**” tahlil ile yürütür; fakat aynı zamanda onların Karl Marks'ı, Engels'i son harflerine kadar hatmetmiş olduklarını tastikten kendini alamaz (Yorulmaz 1934b: 5).

Görüldüğü gibi Yorulmaz sol düşünceyi farklı yorumlarla savunan Karl Marx, Engels, Kautsky ve Kropotkin'in farklı yaklaşımlarını da belirtme ihtiyacı duymuştur. Yani Anarşizmin de sol düşüncenin başka bir yorumu olduğunu bu çevirisiyle dile getirmeye çalışmıştır. Aynı yerde Lenin'in diğerlerine karşı sergilediği muhalefeti de şöyle açıklar:

⁸ Bu eserin basıldığında Yorulmaz tarafından *İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel'unu* adı ile çevirildiği görülmektedir.

Bunlar ve bu kabil imamlar hakkında *Devlet ve İhtilâl* isimli eserinde de dış biler. Fakat bu nihayet bir görüş mes'elesi, solu[ğ]a, daha daha solluğa ait bir tarife mes'elesidir. Yoksa bu hücumlar onların ilmî kudretlerine hanel getirecek mahiyette değildir. Hattâ Lenin'in kendilerine son derece hücum etmesi bir görüşten de bunların yüksek ehemmiyetlerine delil olmaktan kalmaz (Ibid.).

Burada Yorulmaz, Lenin'in Kautsky ve Kropotkin'e "dış bilemesinin", bu kişilerin "ilmi kudretlerine hanel getirecek mahiyette" olmadığını, bu durumun sol düşünceye dair farklı yaklaşımları bulunan Kropotkin ve Kautsky gibi düşünürlerin "yüksek ehemmiyetlerinin delili" olduğunu ve bunun son tahlilde bir "görüş mes'elesi", "solluğa ve daha daha solluğa" dair bir tanım ve yorum meselesi olduğunu ifade eder.

Yorulmaz aynı önsözde okuyucularına anarşistliğin ne demek olduğunu anlaşılmaması için hazırladığı bu çeviriyi özlü ve kısa olduğu için seçtiğini belirtir ve aynı zamanda Lenin'in anarşizmle ilgili düşüncelerini barındırdığından *Anarşizm*'le birlikte Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı'ndan *İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel'unû* adlı çevirisinin de okunmasını önerir.

Yorulmaz, *Anarşizm*'in sonuna o dönem hala iktidarda olan Stalin ile yapılan bir görüşmeyi de çevirip ekler. Bu durum onun sol düşünce repertuarına dair sosyalist ve anarşist bakış açılarını birlikte sunmaya çalışmasının ayrı bir somut örneği olarak görülebilir (Yorulmaz 1934b: 81).

3.2.2 Sosyalizm

Yukarıda da belirttiğim gibi Kültür Serisi'nin 4. Sayısı olarak çıkan bu eser aslında Yorulmaz tarafından daha önce çevrilmiş ve ilk baskısını 1910 yılında yapmıştır. Diliçi çevirisi yapılarak 1933'te yeniden basılan *Sosyalizm*'in sol düşünce repertuarına ve Kültür Serisi'ne atfettiği önemi anlamak açısından bu eserin arka planına, oluşum serüvenine bakmak gerektiğini düşünüyorum.

Yorulmaz'ın Georges Tournaire'den çevirdiği *Sosyalizm* ilkin Millet Kitaphanesi serisinin 11. adedi olarak 1326(1910) yılında Kitaphane-i İslam ve Askeri matbaasında Tüccarzâde İbrahim Hilmi tarafından basılmıştır. Türkiye'de sosyalizm üzerine doğrudan çevrilen ilk eser olması (Alkan 1990:7) bu eserin Türkiye solunun tarihi içindeki yeri açısından ve aynı zamanda Yorulmaz'ın oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarı açısın-

dan önemini ortaya koymaktadır. Eserin yayıncısı olan İbrahim Hilmi'nin 1910 baskısında "İfade-i Naşir" ismiyle kaleme aldığı uzun yazısı hem *Sosyalizm*'in o dönem nasıl bir program dahilinde ortaya konulduğu hem de eserin toplumsal olarak ne ifade ettiğini açıklamak açısından oldukça önemlidir. Nitekim Mete Tunçay, İbrahim Hilmi'nin bu yazısını "Türkiye ve Sosyalizm" konusu üstüne ilk düşünme çabalarından biri olarak değerlendirebilir (Tunçay 2009: 58).

Yorulmaz'ın 1910'da yayınlanan *Sosyalizm*'i 23 yıl sonra yeniden yayınlattırmasını, değişen toplumsal şartlar içerisinde sosyalizme ilişkin bu eseri Türkiye'deki okuyuculara yeniden ulaştırma çabasının bir ürünü olarak görebiliriz. Zira *Sosyalizm*'in ilk baskısından itibaren geçen süre içerisinde bir imparatorluk yıkılmış yerine batı kaynaklarından ve fikirlerinden "dizgeller" oluşturmayı kendine hedef olarak koymuş bir Cumhuriyet kurulmuştur. Artık Arap alfabesi kullanılmamaktadır ve Türkçe Latin alfabesiyle erek kitleye ulaşmaya başlamıştır. Bu durumun farkında olan Yorulmaz, geçmişte başladığı "kültürel girişim" in kesintiye uğramasını önlemek amacıyla bu eseri 1933'te o günün diline uyarlayarak tekrardan yayınlamıştır.

Yorulmaz'ın sol düşüncüyü duyurmakla birlikte bu düşüncenin var olan repertuar içinde yer edinmesi için, başka bir deyişle toplum içerisinde "sosyo-kültürel gerçekliğe dönüşmesi" için ortaya koyduğu bu çaba "kültür girişimcisi" rolünü somutlaştıran önemli örneklerden biridir (Even-Zohar 2010:195). Zira Yorulmaz 1933'teki baskının önsözünde "Bu kitap tarafımızdan otuz sene evvel tercüme edilmiş ve yirmi beş sene evvel «Hilmi Külliyyatı» arasında basılmıştı. Kitap sosyalistliğin dünyanın en büyük devletlerinden birini bilfiil kurduğunu, bu sebeple zikredememiştir" (Yorulmaz 1933c:108) şeklinde bir açıklama yapmıştır. Burada tarihlerde yanlışlık ihtimali olmakla birlikte bu açıklama *Sosyalizm*'in 1933 baskısı sırasında sosyalizm ideolojisiyle yönetilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin varlığına işaret etmektedir. Yorulmaz bir nevi sosyalizm düşüncesinin yaşam bulduğunu ve başka devletlerde de bulma ihtimalinin olduğunu ima etmekte ve oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarına o günün gelişmelerine göre meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadır.

3.2.3 Sermaye

"Kültür Serisi" içinde yayımlanan ve Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarı oluşturma girişimciliği içerisinde en az *Sosyalizm* ve *Anarşizm* kadar önemli bir rolü olan eserlerden bir tanesi de *Sermaye*'dir. Karl Marx'ın yazdığı *Das*

Kapital'in özet bir çevirisi olan *Sermaye* Kültür Serisi'nin 7. sayısı olarak yayımlanmıştır. Yorulmaz bu eserin çevirisine ilişkin şu sözleri söyler:

Ben şu boş günlerimde bir tecrübeye girdim ve 14 cildlik *sermaye* nin Gabriel dövil tarafından toplanmış sadık bir hülâsasını tercüme ve neşir ediyorum.

Bu hülâsa rağbet görürse anaç XIV cildi 934 de başlayarak ve her sene dördünü tercüme ve neşir suretile 937 haziranı nihayetinde bitirmiş olacağım. (Yorulmaz 1933b: 6)

Görüldüğü gibi Yorulmaz, *Das Kapital*'i Gabrielle Deville'in Fransızca'ya çevirdiği "hülâsa"dan Türkçeye aktarmıştır. Yorulmaz'ın açıklamalarından asıl hedefinin çevirdiği hülâsanın ilgi görmesi halinde *Das Kapital*'in hepsini çevirmek olduğunu görüyoruz. Bu hedefini de 1934'den başlayarak 1937 yılı haziranına kadar gerçekleştirmeyi planlıyor. Ancak Yorulmaz'ın bu planını gerçekleştiremediği görülmektedir. Buna rağmen hülâsa halindeki *Sermaye*'nin sol düşünce içerisindeki etkisi oldukça büyüktür. Çünkü *Sermaye*, *Das Kapital*'in Türkçe'ye yapılan ilk çevirisiydi ve o zaman sosyalist düşünce açısından varolan boşluğu bir nebze doldurma işlevi görüyordu.

Yorulmaz'ın bu eseri Türkçeye çevirme nedenlerine baktığımızda sol düşünce repertuarı için ne anlam taşıdığı daha somut olarak anlaşılır. Yorulmaz, Karl Marx'ın düşüncelerinin bilinmesini önemsiyordu ve bu nedenle *Sermaye*'nin önsözünde onun düşünsel yaklaşımını "çok derin düşüncelerden olup içtimaî ve siyasî hayatta dünyada en büyük zelzeleyi yapmış bulunan [bir] mezheb" (Yorulmaz 1933b: 5) olarak tanımlıyordu. Belli ki bu yaklaşımın topluma ulaşmasını istiyordu. Ayrıca Yorulmaz, *Sermaye*'yi çevirme nedenlerinden biri olarak da o zaman bu alanda elde yok denecek kadar çevirilerin olmasını gösterir:

...Karl Marks'ın mezhebine dair hukuk fakültesinde, mülkiyede, yüksek ticaret mektebinde, Ankaradaki hukuk mektebinde verilen küçük malûmattan, bir de Cavit Beyin ve dahiliye vekili Şükrü Kaya Beyin umumî bahîsler arasında beş on sayfalık tercümelelerinden başka bizde bir şey yoktur (Ibid.).

Kendisi de hukuk okumuş olan Yorulmaz, belli ki Karl Marx'a ait düşüncelerin üniversitelerde işlenmesine karşın elde çok az belge ve bilginin olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer taraftan da Yorulmaz, yapacağı çevirinin

hukuk fakültelerinde ve ilgili diğer fakültelerde sol ve sosyalist düşünceyle ilgili var olan boşluğu doldurma amacını da gütmektedir.

Yine önsöz bölümünde Yorulmaz, bir şaheser olarak gördüğü *Sermaye*'nin belli başlı dillere çevrildiği ve birçok araştırmaya konu olduğu halde hala Türkçeye çevrilmemesinden yakınmaktadır:

Karl Marks'ın şaheseri *sermaye* belli başlı her dile çevrilmiş, bunun bütün medenî memleketlerde ulema tarafından müteaddit ve muhtelif şerhleri, tefsirleri yapılmıştır. Bir derecede ki, bu kadar şerh ve tefsir mukaddes kitapların mecmuu hakkında yoktur; tercüme, şerhler, tefsirler ve “Marks kitapanesi” gibi namlarla çıkarılan ve ayrı ayrı âlimler tarafından ayrı ayrı bahislerine dair bastırılan eserler başlı başına binalar doldurabilir (Yorulmaz 1933b: 5).

3.3 Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı

Çoğu çeviri 60'dan fazla eserin yayınlandığı “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı” Yorulmaz'ın hem kendi çevirilerini hem de başka çevirmenlerin eserlerini yayınladığı en kapsamlı çalışmasıdır. Bu dizi hem Yorulmaz'ın çeviri faaliyetlerindeki kollektif çalışma isteğini somutlaştırması hem de edebiyat, felsefe, politika, din, psikoloji, tercüme vb. birçok konuda kapsamlı ve çeşitli çevirilerin yapılmasını sağlaması açısından oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Dizi, Yorulmaz'a ait bir çeviri olan *Safo*'yla 1934'te ilk sayısını yayınlamıştır. Yorulmaz'a ait çeviriler bu dizi içerisinde 1934-37 aralığını kapsamaktadırlar. Bu dizide yer alan bütün eserler Vakıf (Gazete-Matbaa-Kütüphane) yayınevi tarafından basılmıştır.

Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı içinde yer alan Lenin'in *Devlet ve ihtilal* ile *İşçi sınıfı ihtilali ve Kautski mel'unu* adlı eserleri ve Lenin, Stalin ve Buharin'in yazılarından oluşan *Komünizm: Ulusallık-Müstemlekecilik* adlı eser Yorulmaz'a ait sol düşünce repertuarının şekillenmesine doğrudan katkı sağlayan çevirilerdir.

Yorulmaz, bu dizi içerisinde yer alan *Devlet Ve İhtilal*'in kapağına kaynak yazar olarak Lenin'i yazmıştır. Ancak kimden çevirdiğini belirtmemiştir. Yorulmaz, *Leninin Hayatı* ile Lenin'in biyografisini aktarırken bu defa da Lenin'in yazdığı bir eseri çevirerek onun fikirlerini aktarmaya çalışmıştır. Ancak Yorulmaz'ın bu esere önsöz niteliğinde bir yazı yazmadığı görülmek-

tedir. Yine de *Devlet ve İhtilal*'in içeriğine ve konu başlıklarına baktığımızda sosyalist düşünce ve SSCB'deki örneğinin tarihi arka planı hakkında da bilgiler sunduğu görülmektedir.

Lenin'in yazdığı *İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel'unû* Yorulmaz tarafından çevrilen ve sol düşünce repertuarı içerisinde ele alınabilecek diğer eserlerden biridir. Bu kitaba bir önsöz yazılmadığı halde eser Lenin ve Kautsky arasındaki tartışmaya yer vermesi açısından önemlidir. Daha önce de işaret ettiğim gibi Yorulmaz bu yaklaşımıyla bir nevi sosyalist düşünce içerisindeki bu farklılıkları ve tartışmaları erek kitleye ulaştırma ihtiyacı duymuştur. Ancak bunu da Lenin'in eseri üzerinden yapmayı tercih etmiştir.

Bu dizide çıkan başka bir kitap olan *Komünizm Ulusallık – Müstemlekecilik*'in yazarları Lenin, Stalin ve Buharin'dir. Yorulmaz'ın "Önsöz" kısmında belirttiği düşüncelerinden (Yorulmaz 1934a: 3) Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşuyla hızlanan değişim ve dönüşümün farkında olduğunu, bu çeviriyle dünyanın geçmişten bu yana uğradığı "konak"lardan bahsetme gereğine inanarak bundan toplumun faydalanmasını gözettiğini, bu yönde bir sorumluluk alma amacı güttüğünü görmekteyiz:

Lenin'in, *Stalin*'in, *Buharin*'in yazılarından, söylevlerinden toplanarak, çıkarılmış olan şu küçük kitabı türkçeye aynen çevirdim. Bunda ulus, uluslararası, ulus, Koloni mes'eleleri ve uluslar için falan konağa varmak, başka budunların oraya varmak için uğradıkları, az çok durdukları ara konakların her birine mutlaka ayrı ayrı uğramak gerek midir gibi mes'eleler mütalea edilmiştir ki, hele bu son noktanın, ta orta çağlardan ve belki daha gerilerden, orta çağların başlangıçlarından büyük bir hızla son günlere atılmakta olan memleketimiz için özenliği göz önündedir. (Ibid.)

3.4 İnci Roman Koleksiyonu

İnci Roman Koleksiyonu, Yorulmaz'ın hayatının sonuna doğru üç çevirisini yayınladığı bir dizidir. Bu dizi 1938 ve 39 yıllarını kapsamakla birlikte üç eserin tümü de edebiyat alanından yapılan çevirilerdir. Eserler İkbâl Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Sol düşünce repertuarına doğrudan katkıda bulunmamakla birlikte bu dizi içerisinde yer alan Pitigrilli'nin *Aşk Peşinde*, Marcel Prévost'un *Kadın Aşk* ve Anton Çehov'un *Kadın Kalbi* adlı eserlerini Batı'daki birikimi ve zenginliği Türkiye'ye aktarma çabalarının bir ürünü olarak görebiliriz.

4. Dizi Dışındaki Çevirilerin Repertuvara Katkısı

Yorulmaz'ın dizi dışında kalan bu eserleri bütün çeviri etkinliğini kapsayan sürecin belli dönemlerinde ortaya çıkmışlardır. Bunlar arasında Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını şekillendirmeleri açısından oldukça önemli bir yeri olan yapıtları mevcuttur. Bu eserlerden biri de sol düşünce repertuarı içerisinde öncü bir rol üstlenmiş çevirilerden biri olan *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*'dır.

4.1 Beynelmilel İhtilal Fırkaları

Yorulmaz'ın *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* ismiyle çevirdiği bu eser Matbaa-i Osmaniye tarafından 1910 (1326) yılında basılmıştır. “Sosyalistler”, “Komünistler Ve İştirakiyun”, “İnkılap Fırkaları”, “Karl Marx'ın Cemiyet-i Beynelmileli” ve “Anarşist Fırkaları” gibi hem sosyalist düşünce repertuarına hem de anarşist düşünce repertuarına katkıda bulunan konuları içermesi açısından önemi oldukça büyüktür. Nitekim, Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarına dair ilk çevirilerinden olan bu kitabı 1907 (1323) yılında (Yorulmaz 1910: 14) yani II. Meşrutiyet'in ilanından bir sene önce çevirmeye başlaması da onun “kültür girişimciliği”nin başlangıç safhalarını incelemek açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Bu eserin meydana geliş şekli ve nedenini sorguladığımızda, Yorulmaz'ın eserin “İfade” kısmında bu sorulara yanıt olarak kabul edebileceğimiz açıklamaları yer almaktadır. Yorulmaz'ın “ifade”si şu şekildedir:

323 (1907)senesi temuzunda Anadolu Hisarında üç refik— biri felsefeyi riyaziyata, diğeri tabiiyata, üçüncüsü de içtimaiyata ait olmak üzere— bil-münavebe haftada bir bahis yazarak içlerinden birinin köşkünde veya Hekimbaşı, Çavuşbaşı Çiftlikleri yollarında kendi aralarında okumaya karar vermişlerdi.

İlk konferansı vermek vazifesi bu acize isabet ederek bunun ihtilal fırkalarına dair bulunması da ayrıca tensip olunmakla <Senyobos> esas ittihaz kılınarak yazılan ve hem yazılırken hem de saklandığı müddetçe envai endişeleri mucip olmuş olan bu fezleke vücuda gelmiş ve bunun böyle tarih-i tahririnden ancak bir sene sonra suretpezir-i tab ü temsil olabilmesi şayan-ı tahmid bulunmuştur. (Yorulmaz 1910: 14)

Yorulmaz'ın "ifade"sini özetlemek gerekirse bu eserin 1323'te (1907) üç arkadaş arasında "felsefeyi riyaziyata" [mantık felsefesi, matematik felsefesi], fizik ve sosyoloji alanlarında bazı kaynakları okuyup paylaşma etkinliğinden ortaya çıktığını, bunun için ilk sorumluluğun da Yorulmaz'a düştüğünü ve kendisinin de bu amaçla Seignobos'un eserini "esas ittihaz ederek" bir "fezleke" yani bir özet çeviri ortaya koyduğunu görüyoruz.

Beynelmilel İhtilal Fırkaları'nı Seignobos'u "esas ittihaz kılarak" yani onu temel alarak yazdığını Yorulmaz'ın kendisi belirtiyor. Aslına bakılırsa yaptığım araştırmalar *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*'nın Fransız tarihçi Charles Seignobos'un yazdığı *Histoire politique de l'Europe contemporaine* (Modern Avrupa Siyasi Tarihi) adlı eserin 24. bölümü olduğunu ortaya koyuyor (Ayrıntı için Çelik 2014: 85-92).

Burada üzerinde durulması gereken önemli noktalardan birisi de sol düşünceye dair konuları içeren bu eserin sahibi olan Yorulmaz'ın eserde geçen konuları başkalarıyla konuşup paylaşmasıdır. Yorulmaz, beynelmilel ihtilal fırkalarına dair konuları kiminle tartışıp paylaştığını açık olarak belirtmemektedir ancak Yorulmaz'ın çoğunluğu sol görüşlere ilişkin olan konular üzerinde arkadaşlarıyla "entelektüel" bir tartışma yürütmekle kalmayıp aynı zamanda bu düşüncelerini *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* adıyla bastırıp yaymak istemesi, sol düşünceye ait "seçenekler" oluşturmaya başlamasının somut bir göstergesidir. Ancak Yorulmaz'ın "ifade"de de söylediği "bunun böyle tarih-i tahririnden ancak bir sene sonra suretpezir-i tab ü temsil olabilmesi şayan-ı tahmid bulunmuştur" sözlerinden de anlaşıldığı üzere eser yazılmasından ancak bir sene sonra yani 1908'de "suretpezir-i tab" yani basılacak düzeye gelmiştir. Buna karşın kitabın 1908'de değil de 1910 yayınlanması, Yorulmaz'ın da "Avukat: T. Nadir" müstear adıyla kitabı çıkarması içinde bulunduğu dönem içinde sosyalist ve anarşist düşünceye dair endişelerin mevcut olduğunu gösteriyor olabilir. Nitekim Yorulmaz da "ifade"sinde "hem yazılırken, hem de saklandığı müddetçe envai endişeleri mucip olmuş olan bu fezleke vücuda gelmiş" şeklinde bir açıklamada bulunarak hem çevrilirken hem de çevrildikten sonra "saklanırken" eserin çeşitli endişelere sebep olduğunu ifade etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla içinde bulunduğu dönemde böyle bir eseri çevirmek ve de saklamak oldukça büyük bir tehlike barındırmaktadır.

Ancak Yorulmaz'ın içinde bulunduğu dönemde sıkıntılar barındırmasına rağmen arkadaşlarıyla sol düşüncenin birçok akımına ilişkin tartışmalar

yürütmesi, bu alanda çeviri yapması ve çevirisini erek kitleye ulaştırmak için “açıkça ve kendini adayarak” (Even-Zohar 2010: 72) hareket etmesi, bir repertuar oluşturma girişimi içerisinde bilinçli bir şekilde rol aldığını gösterir.

Eser incelendiğinde Yorulmaz’ın kaynak metinden çevirdiği *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*’na “İttihat Cemiyeti” ve “İdare Fırkaları” adıyla iki yeni bölüm eklediği de görülmektedir. “İttihat Cemiyeti” İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin oluşumunu ve bu cemiyetin kuruluşunda etkili olan kişilerin faaliyetlerine değinen bir yazıdır (Yorulmaz 1910: 68-74). “İdare Fırkaları” adlı kısa bölümde ise Meşrutiyet yönetim şekilleri ve Hükümet-i Mutlak [mutlak yönetim] gibi yönetim biçimlerinden söz edilmiştir. (Yorulmaz 1910: 74-78). Bu eklemeler Yorulmaz’ın erek kitle içerisinde var olan sistemler üzerinde düşünülmesini ve bu sistemlerin *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* içerisinde yer alan sol akımlarla birlikte değerlendirilmesini ve tartışılmasını sağlamak istediğinin bir göstergesi olarak da algılanabilir.

4.2 Kadim Cemiyet

Haydar Rifat Yorulmaz’ın yaptığı bazı “muhtasar” çeviriler aynı eserin yeniden çevrilmesine de vesile olabiliyor. Bunun en somut örneğini Ünsal Oskay’ın yaptığı çeviride buluyoruz. Oskay bu durumu, çevirdiği *Eski Toplum* adlı yapıtının “Çeviren’in “Sunu”su” kısmında şöyle dile getirir: “Lewis Henry Morgan’ı 1950’lerin sonlarında Milli Kütüphane’nin “Körler Odası”nda ve Mülkiye’nin Kütüphanesinde *Eski Toplum*’un “muhtasar tercümesi” *Kadim Cemiyet*’ten okuyup tanımamızı sağlayan, çok daha güç zamanların çevirmeni rahmetli Haydar Rifat Beyin anısına... (Oskay 1986: 5).

Oskay’ın söylediklerinden, *Eski Toplum*’u çevirmeye Yorulmaz’ın özet halinde çevirdiği ilk çeviri olan *Kadim Cemiyet*’i bulup okuduktan sonra karar verdiğini ve minnettarlığının bir ifadesi olarak da 1986’da yayınladığı çevirisini kendisine ithaf ettiğini görüyoruz.

Lewis Morgan’ın yazdığı ve Yorulmaz’ın “muhtasar” bir şekilde çevirdiği bu kitabın sol düşünce repertuarı ile ilişkisine baktığımızda, Marx ile birlikte sosyalist düşüncenin şekillenmesinde oldukça etkili olan Engels’in *Eski Toplum*’dan etkilenecek *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eseri yazdığını biliyoruz. Oskay bu durumu şöyle açıklar:

Engels, “Darwin biyoloji için ne denli önemli ise, *Eski Toplum* da toplumun oluşum kaynaklarını anlamak için o denli önemli” (Oskay 1986: 7) demiştir. Engels, 1883 yılında, Marx’ın ölümünden sonra, onun *Eski Toplum*’la ilgili olarak aldığı notlara dayanarak Morgan’ın bu çalışmasını tanıtmayı ‘Marx’a karşı ödenmesi gereken bir borç bildiğini’ söylemiştir. Bu amaçla çalışmalarına başlamış ve ünlü *Ailenin, Özel Mülkiyetin Ve Devletin Kökeni*’ni yazmıştır. (Oskay 1986: 7)

Yukarıdaki açıklamalardan da görüldüğü gibi sol düşünce repertuarı açısından bu derece önemli bir yeri olan bu eseri Yorulmaz önce özet şeklinde çevirmiş ve Oskay’ın daha sonra aynı eseri *Eski Toplum* olarak tamamıyla çevirmesine vesile olmuştur.

Oskay, “Çeviren’in “Sunu”su” dışında kitabın başında kaleme aldığı “Lewis Henry Morgan Üzerine” adlı uzun yazısında *Eski Toplum*’u çevirme serüvenini bu sefer biraz daha ayrıntılı bir şekilde aktarır:

İki yıla yakın süren bir hazırlığın ardından, bugün Morgan’ın *Eski Toplum*’u –ahmetli Haydar Rifat Beyin 1940’lardaki muhtasar tercümesi olan ve benim ve birçok arkadaşımın 1950’lerin son yıllarında “Mülkiye” kitaplığında okuduğumuz *Kadim Cemiyet*’ten sonra– Türkçe’de 2 cilt olarak tam metin halinde yayımlanmaktadır. (Oskay 1986: 19)

Oskay’ın bu açıklaması, Yorulmaz’ın çevirisinin, yani *Kadim Cemiyet*’in 1950’lerde üniversiteli gençler arasında oldukça rağbet gördüğünün de bir delilidir.

Ayrıca Oskay’ın bize sunduğu bilgiler dikkatimizi başka önemli bir noktaya da çekiyor: Oskay’ın *Eski Toplum*’u atfettiği Yorulmaz’ın muhtasar şekilde çevirdiği ve zamanında Mülkiye’nin kitaplığında da yer aldığını öğrendiğimiz *Kadim Cemiyet* şu anda Milli Kütüphane’nin kataloglarında da Mülkiye kütüphanesinin katalogunda da yer almamaktadır. Yaptığım diğer araştırmalar sonucunda da bu eserin kendisine ulaşamadım. Ancak Oskay’ın verdiği bu bilgiler, Yorulmaz tarafından 1940’larda yapılmış *Kadim Cemiyet* adlı bir çevirinin varlığına işaret ediyor.

Yorulmaz’ın Cumhuriyet döneminde ortaya koyduğu eserler arasında *Kadim Cemiyet* dışında da yukarıda adı geçen dizilerde yer almamış ancak sol düşünce repertuarına katkıda bulunmuş başka çeviriler de mevcuttur.

Bu eserlerden bir tanesi *Bolşeviklik Âlemi*'dir. Bu eserin kapağında yazarına ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır; sadece Yorulmaz'ın kendi ismi yer almaktadır. Yorulmaz bu eser için bir önsöz de yazmamıştır ancak kitaptaki bulgular Yorulmaz'ın bu kitabı Bolşeviklik ile ilgili değişik yazarların yazdığı makaleleri çevirerek bir araya getirmesiyle oluşturduğunu göstermektedir.

Yorulmaz'ın bu eserinde Bolşeviklerle ilgili toprak ihtilalinden, dış ticarete, aile hukukuna kadar birçok konuda Türkiye toplumunu bilgilendirmeye çalışması oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarının kapsamı içinde değerlendirilebilir.

Ayrıca *Sovyetizm ve Demokrasi* de Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını zenginleştiren ve diziler içerisinde yer almayan diğer bir eserdir. *Bolşeviklik Âlemi*'nde olduğu gibi bu eser de çeşitli makalelerin çevrilip bir araya getirilmesinden oluşturulmuştur. Bu eser adını kitaptaki makalelerden biri olan ve Anatole de Monzie'nin kaleme aldığı makaleden almaktadır.

5. Hukuki Faaliyetlerinin Sol Düşünce Repertuarıyla İlişkisi

Çevirmenliğinin yanında aynı zamanda bir avukat olan Yorulmaz'ın hukuk kimliğiyle gerçekleştirdiği faaliyet ve yaklaşımlarının çeviri faaliyetlerinden bağımsız olduğunu düşünemeyiz. Burada Yorulmaz'ın yürüttüğü hukuki faaliyetlerin oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarıyla bağlantıları belirgin bazı örnekler üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlantıları ortaya koyan somut örneklerden bir tanesi de Çalışkan Kardeşler Cemiyeti'dir.

5.1 Çalışkan Kardeşler Cemiyeti

Çalışkan Kardeşler Cemiyeti, 21 Şubat 1326'da (6 Mart 1911) Şark Şimendifer Kumpanyası'ndan eski işçiler ve işten çıkarılanlar tarafından kurulmuştur. Daha sonra Cemiyet, grev ilanı ve yeni bir sendika kurma faaliyetleri nedeniyle 27 Nisan 1911 tarihinde kapatılmıştır (Birinci 1989: 13-14). Ali Birinci, "II. Meşrutiyet'te İşsizlerin Kurduğu 'Çalışkan Kardeşler Cemiyeti'" adlı makalesinde "idare merkezi Fındıkzade Hanı'nda kiralanmış bir odadan ibaret" olan Cemiyet'in, toplantılarını cemiyetin yönetim merkezinde değil de Şark Şimendifer işçilerinin uğradığı kahvehanelerde yapmasını, işçileri cemiyete katılmaya ve Şark Şimendifer Kumpanyası'na karşı greve davet etmelerini faaliyetleri olarak sıralar (Birinci 1989: 13) ve bu faaliyetlerin kısa bir sürede dikkatleri üzerine çekmesiyle ilgili şu sözleri dile getirir:

Bu faaliyetlerin dikkat çekmesi üzerine İstanbul Polis Müdürlüğü cemiyet hakkında araştırma açmıştır. Bu esnada ise Makinist Genof'un Filibe'de doğduğu, nizamnameye Osmanlı tebaası sıfatıyla imza koyduğu, Sofya'da askerlik yaptığı ve netice itibarıyla de Bulgaristan vatandaşı olduğu ortaya çıkmıştı. Cemiyetin faaliyetlerine Arif Şems ve Genoftan başka, büyük ihtimalle mensuplarından olan, Jozef Kostantin, Nikola Anastas, Yovançev, Kabasakal Hasan Ağa ve Kolyorgi ile isimleri zikredilmeyen diğer bazı kişiler de katılmıştı. (Birinci 1989: 13-14)

Ali Birinci'nin Çalışkan Kardeşler Cemiyeti'yle ilgili ulaştığı İstanbul Polis Müdürlüğü, Tahrirat Kalemi'ne ait vesikalardan elde ettiği bu bilgiler cemiyetin üyeleri ve kapatılmaya doğru nasıl ilerlediği hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Yorulmaz'ın Çalışkan Kardeşler Cemiyeti ile olan ilişkisine baktığımızda da Birinci şu bilgileri aktarıyor:

... Yazıhanesi aynı handa olan ünlü avukat ve yazarlardan Haydar Rifat Yorulmaz... ise "Vekil-i Müdafî" sıfatıyla faaliyetlere katılmış ve haksız yere tardedilen işçilerin yeniden kabulü için Kumpanya nezdinde teşebbüslerde bulunmuştu. Bu istek reddedilince Cemiyet, Kumpanyada grev ilan için propaganda faaliyetlerine hız vermiştir. İstanbul Polis Müdürlüğü bu çalışmaların bir grev ilanına yol açabileceği tahmininde bulunmaktadır ki bu tahmin Cemiyet'in kuvvet ve müessiriyetini göstermesi bakımından dikkate değer (Vesika I). (Birinci 1989:14)

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Çalışkan Kardeşler Cemiyeti kurulduğu andan itibaren dikkatleri üzerine çekmiştir. Cemiyet, Şark Şimendifer Kumpanyası'ndan çıkarılan işçiler için faaliyetler yürütmekte, şirketin çalışanlarını örgütlemeye çalışmakta ve istediklerini elde edemediği takdirde bir grev organize etmeyi düşünmektedir. Birinci, İstanbul Polis Müdürlüğü'nün Cemiyet'in faaliyetlerinin bir greve yol açabileceği tahmininde bulunması ve buna yönelik önlem almaya çalışmasını Cemiyet'in "kuvvet ve müessiriyeti" [gücü ve etkinliği] olarak değerlendiriyor. Görüldüğü gibi Yorulmaz da cemiyetin avukatı olarak cemiyetin faaliyetlerine katılmış, işten atılan işçilerin demiryolları şirketine yeniden kabulü için girişimlerde bulunmuş ve işçilerin uğradığı haksızlığı gidermek için hukuki sorumluluk yüklenmiştir.

Bilindiği üzere Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarına yönelik çeviri faaliyetleri eldeki yazılı kaynakları referans olarak alırsak II. Meşrutiyet'in hemen öncesinde *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* ile başlamış ve Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte devam etmiştir. Yorulmaz'ın Çalışkan Kardeşler Cemiyeti için yürüttüğü hukuki faaliyetlere de baktığımızda yalnız çeviri faaliyetleriyle değil aynı zamanda avukatlık mesleğini yürütürken ortaya koyduğu faaliyetlerle de sol düşünce içerisinde ele alınacak çalışmalar yürüttüğünü söyleyebiliriz. Nitekim Yorulmaz işçilerin kurduğu, grev hakkını savunan ve sendikalaşmayı planlayan Çalışkan Kardeşler Cemiyeti'nin “vekil-i müdafî”si olma görevinden uzak durmamış, onların haklarını savunmak için girişimlerde bulunmuştur. Ancak Cemiyet, kuruluşundan kısa bir süre sonra Tatil-i Eşgal Kanunu'na dayandırılarak (Birinci 1989: 14) kapatılmıştır.

5.2 Yorulmaz'ın Cumhuriyet Dönemi Hukuki Faaliyetleri

Görüldüğü gibi Yorulmaz, Osmanlı'nın ve Türkiye'nin değişim ve dönüşüme açık olduğu bütün “dönüm noktaları”nda gerek çeviri alanında gerekse hukuk alanında “yeni ya da alternatif seçeneklere dönüştürülebilecek fikirler üreten” bir “fikir yaratıcısı” (Even-Zohar 2010:194) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum II. Meşrutiyet dönemindeki etkinliklerinde de Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte hızlanan değişim ve dönüşüm ortamı içerisinde yürüttüğü ve dahil olduğu etkinliklerde de somut bir şekilde görülür. Buna ilişkin somut bir örneği de Refik Ahmet Sevengil'in *Kitap ve Kitapçılık* dergisinin 2. sayısında Yorulmaz'a ilişkin yazdığı yazıdan öğreniyoruz: “Cumhuriyetin ilanından sonra Adliye Vekâletince Kanunu Medeniye yaptırılan şerh tercümesine iştirak ettiğini görüyoruz” (Sevengil 1936: 4).

Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşuyla bir rejim değişikliğine gitmiş ve bunun hukuki altyapısını İsviçre gibi batılı ülkelerin kanunlarından yararlanarak oluşturmuştu. Oluşturulmak istenen “kültür repertuarı” için bu kanunların Türkiye'ye “ithal” edilmesinde (Even-Zohar 2010: 72) çevirinin rolü başat durumdadır. Sevengil'in de işaret ettiği gibi Adalet Bakanlığı tarafından Medeni Kanun'u oluşturmak için İsviçre Medeni Kanunu'ndan “şerh tercümleri” oluşturulmuştur. Yine Sevengil'in aktardığı bilgilerden Haydar Rifat Yorulmaz'ın da bu tercüme faaliyetleri içerisinde rol üstlendiğini görüyoruz. Tabi Yorulmaz sadece bununla da kalmayıp bu yöndeki çalışmaları ortaya koyduğu eserlerle de destekliyor. Bu alanda *Şerhli Borçlar Kanunu* (1926), *Kanun-i Medeni Şerhi: Aynî Haklar* (1926) ve *Miras Meseleleri* (1927) adlı şerhleri Türkçeye aktarıyor.

Sonuç

Bu makalede Haydar Rifat Yorulmaz'ın çevirileriyle bir sol düşünce repertuarını nasıl oluşturduğunu temel metinler ve Yorulmaz'ın ilgili diğer çalışmaları üzerinden ortaya koymaya çalıştım. Even-Zohar'ın "repertuar" kavramından yola çıkılarak Yorulmaz'ın çeviri eser külliyatı üzerinden şekillenen bu makale birçok önemli noktaya dikkat çekiyor. Öncelikle Yorulmaz'ın 1908 ve 1940 aralığını başka bir deyişle Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini kapsayan çeviri etkinliği değerlendirildiğinde şekillenmekte olan bir sol düşünce repertuarının varlığı gözlenmektedir. Yorulmaz'ın kurduğu sol düşünce repertuarının niteliğine baktığımızda ise sol akımlardan sosyalizm ve anarşizm kapsamında değerlendirilebilecek iki repertuarın belirginleştiği görülmektedir. Başka bir deyişle, Yorulmaz oluşturduğu repertuarında erek kitleye sosyalist ve anarşist düşünceye ait "seçenekler" sunmaktadır.

Ayrıca, Yorulmaz'ın bu repertuarı kurarken çevirilerini diziler halinde okuyucu kitlesine ulaştırmaya çalışması ve hukuki faaliyetleriyle de bu girişimini desteklemiş olması onun bir "kültür girişimcisi" olma vasfını kuvvetlendirmiştir. Bu çalışmadaki bulgular Yorulmaz'ın bu iki akıma ait repertuar(lar)ı oluştururken bir yandan Karl Marx, Kropotkin, Lenin ve Engels gibi düşünür ve liderlerin eserlerini, biyografilerini ya da onlara ait düşüncelerin yer aldığı eserleri çevirdiğini ortaya koyarken diğer yandan sosyalizm ve anarşizm arasındaki yaklaşım ve yorum farklarını repertuvara dahil etmeyi tercih ettiğini de göstermektedir. Yorulmaz'ın bu şekilde farklı bakış açılarına yer vererek repertuarını pekiştirmeğe çalıştığı görülmektedir.

Bir "kültür girişimcisi" olarak değerlendirdiğim Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını da esasen diziler başta olmak üzere Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini kapsayan etkin hukuki faaliyetleri üzerinden şekillendirdiği gözlenmektedir.

Bu makaledeki bazı örneklerin ortaya koyduğu bir başka olgu ise Tanzimat sonrası dönemin önemli çevirmenlerinden biri olan Ahmet Midhat Efendi'nin çeviri metin üretim pratiklerinde de görüldüğü gibi (Demircioğlu 2005: 213-286; Demircioğlu 2009b: 131-159) Yorulmaz'ın da sol düşünce repertuarını oluştururken özet çeviri olarak değerlendirilebilecek "fezleke" "lübb" "hülasa" ve "muhtasar" gibi günümüz "çeviri" anlayışıyla örtüşmeyen farklı metin üretme stratejilerine başvurmuş olmasıdır.

Haydar Rifat Yorulmaz'ın 1908 ve 1940 yıllarını kapsayan çeviri etkinliğini temel hatlarıyla ele aldığım bu makaleyle asıl amaçladığım, Yorulmaz'ın Türkiye'nin sol düşünce tarihi içinde bir "kültür girişimcisi" olarak yeri ve önemini görünür kılmaktır.

KAYNAKÇA

Alkan, Mehmet Ö. (1990), "Baha Tevfik ve *İştirak*'teki İmzasız Yazıları", *Tarih ve Toplum*, c.14, no.83, 7.

Birinci, Ali (1989) "II. Meşrutiyet'te İşsizlerin Kurduğu 'Çalışkan Kardeşler Cemiyeti'", *Tarih ve Toplum*. c. 2, no.64, 12-14.

Çelik, Bilal (2014) *Haydar Rifat Yorulmaz'ın Çevirileri (1908-1940): Bir Sol Düşünce "Repertuarı"nın Kuruluşu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü.

Demircioğlu, Cemal (2005) *From Discourse to Practice: Rethinking "Translation" (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Light of Ahmed Midhat Efendi's Works in the Late Ottoman Literary Tradition*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demircioğlu, Cemal (2009a) "Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından 'Terceme' ve 'Çeviri' Kavramlarını Yeniden Düşünmek", *Journal of Turkish Studies* (Türklük Bilgisi Araştırmaları), Cem Dilçin Armağanı, Sayı 33, c. I, Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 159-177.

Demircioğlu, Cemal (2009b), "Translating Europe: The Case of Ahmed Midhat as an Ottoman Agent of Translation" in *Agents of Translation*, John Milton and Paul Bandia (eds.), John Benjamins, 131-159.

Even-Zohar, Itamar (2010) "The Making of Culture Repertoires and the Role of Transfer" *Papers in Culture Research*. Tel Aviv: Unit of Culture Research, Tel Aviv University.

Even-Zohar, Itamar (2010) "Idea-Makers, Culture Entrepreneurs, Makers of Life Images, and The Prospects of Success", *Papers in Culture Research*, Tel Aviv: Unit of Culture Research, Tel Aviv University.

Even-Zohar, Itamar (2010). “Culture Planning and Cultural Resistance in the Making and Maintaining of Entities”, *Papers in Culture Research*, Tel Aviv: Unit of Culture Research, Tel Aviv University.

Lefevere, André (1992) *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, New York: Routledge.

Oskay, Ünsal (1986), *Eski Toplum I/II*, İstanbul: Payel Yayınevi.

Paker, Saliha (2002) “Translation as Terceme and Nazire: Culture-bound Concepts and their Implications for a Conceptual Framework for Research on Ottoman Translation History”, *Crosscultural Transgressions, Research Models in Translation Studies II Historical and Ideological Issues*, Theo Hermans (ed.), Manchester, UK and Northampton MA, 120-143.

Paker, Saliha (2004) “Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri”, *Journal of Turkish Studies*(Türklük Bilgisi Araştırmaları), Kaf Dağının Ötesine Varmak, Günay Kut Armağanı, Vol. 28/I, Harvard University, 275-284.

Paker, Saliha (2014) “Terceme, Te’lif ve Özgünlük Meselesi” *Metnin Halleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*, İstanbul: Klasik Yayınları.

Sevengil, Refik Ahmet (1936) “Büyük Yazıcılar: İrfanımıza Hizmet İçin...” *Kitap Ve Kitapçılık*, no. 2, 3-4.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz (2003) “Çoğuldizge Kuramı. Uygulamalar. Eleştiriler”, Mehmet Rifat. Haz. *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler*, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 243-268.

Tunçay, Mete (2009), *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925*, c. 1, İstanbul: İletişimYayıncılık.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Tevfik Nadir) (Çev.) (1910), *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932a) *Leninin Hayatı*, İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932b) *Bolşeviklik: Nasıl geldi? Nedir? Ne Oluyor?*, İstanbul: Sanayiinefise Matbaası.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1933a) *Stalin*, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1933b), *Sermaye*, İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1933c), *Sosyalizm*, İstanbul: Sanayii-nefise Matbaası.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1934a), *KOMÜNİZM. Ulusallık – Müstemlekecilik*, İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1934b), *Anarşizm*, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935a) *Hayalî Sosyalizm ve İlmî Sosyalizm*, İstanbul: Hilmi Kütüphanesi.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935b), *Tarihi Maddiyecilik*, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.